

16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA GALATA VE KARADENİZ TİCARETİ*

GALATA AND THE BLACK SEA TRADE IN THE SECOND HALF OF THE 16th CENTURY

Kerim İlker BULUNUR**

Makale Bilgisi/Article Info: Geliş/Received: 18/12/2024 Düzeltme/Revised: 28/12/2024 Kabul/Accepted: 28/12/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Bulunur, K. İ. (2024). 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Karadeniz Ticareti. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 129-139. <https://doi.org/10.52735/bellek.1603874>

ÖZ

Cenevizliler, 13. yüzyılda Bizans imparatorlarından elde ettikleri imtiyazlarla Galata'yı surlarla çevirerek burada ticari bir koloni kurdular. Bu koloni kısa sürede sadece Cenevizli değil her milletten tüccar için bir cazibe merkezi haline geldi. Ceneviz ve Venedikliler Karadeniz kıyısındaki diğer kolonileri ile Galata ve İstanbul arasında önemli bir ticaret ve nakliye ağı kurmuşlardı. Kurmuş oldukları bu ticari ağ sayesinde Karadeniz'den satın aldıkları malları batıya ihraç ederek önemli bir gelir elde ediyorlardı. İstanbul'un fethinden sonra Ceneviz ve Venedikliler Karadeniz kıyısındaki diğer kolonilerini bir müddet daha muhafazaya etmeye devam ettiler. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi ve II. Bayezid zamanında Karadeniz kıyısındaki bütün yerleşimler Osmanlı hâkimiyetine girdi. Galata ve Karadeniz arasındaki ticari faaliyetler 1453'ten bir müddet sonra tekrar eski canlılığına kavuştu. Osmanlı hâkimiyeti altında Karadeniz ticaretinin aktörleri artık büyük bir çoğunluğu Osmanlı tebaası olan Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler idi. Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz'deki etkinliği, eskiye nazaran azalmakla birlikte, 15. yüzyılın sonlarına kadar devam etti. Ancak bu etkinlik zamanla azaldı ve 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde verilen özel izinler dışında Karadeniz ticaretine doğrudan katılamadılar. Bu makale, Galata şehri ile Karadeniz arasındaki ticari faaliyetlere odaklanmaktadır. Makalede kullanılan ana kaynak, 16. yüzyılın ikinci yarısına ait Galata şer'iyeye sicilleridir. Şer'iyeye sicilleri Osmanlı ticaret tarihi ile ilgili doğrudan ve dolaylı önemli bilgiler sağlamaktadır. Her türlü ticari anlaşma ya da anlaşmazlık, gümrük işlemleri, ticaretin finansmanı, limanlar, ticari emtia ve daha birçok konuda şer'iyeye sicillerinden önemli bilgiler edinmek mümkündür. Makalenin amacı şer'iyeye sicillerinin İstanbul/Galata ile Karadeniz ticaretinin belirli konuları üzerinde sunduğu bilgileri değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Galata, Karadeniz, Ticaret, Venedik, Ceneviz, Kefe

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır. Ayrıca bu makale, 7-11 Ekim 2014 tarihleri arasında Budapeşte'de düzenlenen 21. CIEPO Sempozyumunda sözlü olarak sunulan, "16. Yüzyıl'da Galata ve Karadeniz Ticareti" başlıklı yayımlanmamış tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, kbulunur@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9533-7532

EXTENDED SUMMARY

In the 13th century, the Genoese, leveraging privileges granted by Byzantine emperors, fortified the district of Galata with walls and established a thriving commercial colony in the area. This colony, benefiting from its special privileges, quickly became a major hub of attraction not only for Italian merchants but also for traders from various other nations. Galata's strategic location on the northern shore of the Golden Horn made it an ideal center for maritime trade, and the Genoese fully utilized this advantage to foster economic activity.

The Genoese, along with their Venetian counterparts, developed an extensive trade and transportation network connecting their colonies along the Black Sea coast with Istanbul and Galata. These colonies included key Black Sea ports such as Caffa, Akkerman, and others, which functioned as pivotal nodes in this intricate trade system. Through this well-organized commercial network, they procured goods from the Black Sea region—ranging from grain and fish to luxury items such as furs and slaves—and exported them westward to European markets. This network not only facilitated significant economic exchanges but also generated substantial income, solidifying Genoese and Venetian dominance in Black Sea trade during the late Byzantine era.

The dynamics of trade, however, shifted in 1453 with the conquest of Istanbul by the Ottomans and the subsequent integration of Galata into Ottoman rule. This event disrupted the commercial activities of the Venetians and Genoese, who had relied heavily on their semi-autonomous status and privileges under Byzantine governance. Sultan Mehmed II, recognizing the economic importance of Galata, sought to maintain the district's commercial vibrancy. He encouraged the Genoese and other Italian merchants to continue residing and conducting trade in Galata. However, unlike during the Byzantine period, Mehmed II mandated that these activities be governed within the framework of Ottoman laws.

To this end, a charter (*ahidnâme*) was issued to the European (Frenk) residents of Galata, ensuring their freedom of trade, protection of life and property, and religious liberty. This legal document marked a significant shift in governance, as it abolished privileges inherited from the Byzantine period and subjected the merchants to Ottoman authority. In return, Venetian and Genoese merchants were obligated to pay customs duties and a poll tax (*cizye*) to the Ottoman state. European merchants adapted to the new legal framework and continued to live and trade in Galata. Over time, some of them voluntarily adopted Ottoman citizenship, further integrating into the empire's socio-economic fabric.

Following the Ottoman conquest, the Genoese and Venetians managed to maintain their other colonies along the Black Sea coast for a brief period. These included key trading posts that were critical for controlling regional commerce. However, their hold on these colonies weakened as the Ottoman Empire expanded its dominion over the Black Sea region. By the reign of Sultan Bayezid II, all settlements along the Black Sea coast were incorporated into Ottoman rule. This marked the consolidation of the maritime route stretching from the Dardanelles to the farthest points of the Black Sea into a unified economic zone.

The establishment of this economic region under a single state's jurisdiction offered notable advantages to traders. It enabled them to conduct business and travel to benefit from reduced or minimal customs duties compared to the fragmented systems of the past. These conditions contributed to the revival of trade between Galata and the Black Sea, and by the late 15th century, commercial activities in this region regained much of their former vitality. However, the Genoese and Venetians no longer held a monopoly over Black Sea trade. Instead, the trade networks were increasingly dominated by Ottoman subjects, including Muslims, Greeks, Armenians, and Jews, who became the primary actors in regional commerce. Similarly, the captains operating within these networks were also predominantly Ottoman subjects.

Italian merchants did not withdraw from Black Sea trade immediately. Although their influence declined over time, Venetian and Genoese activities in the region persisted into the late 15th century. Customs registers from ports such as Caffa and Akkerman provide limited yet valuable information about the Italian merchants who engaged in trade during this period. These records highlight the gradual decline of Italian dominance in the region's commerce.

By the late 16th century, the role of Italian merchants in Black Sea trade had diminished significantly. While some Italian, particularly Venetian, merchants were still active, their presence was rare and often depended on special permissions granted by Ottoman authorities. In general, European merchants were restricted from directly participating in Black Sea trade. Instead, they were allowed to purchase non-restricted goods in Istanbul and Galata and export them to European markets.

This study focuses on the role of Galata in Black Sea trade, drawing primarily on data from Galata court records. These records serve as an important resource for understanding the history of Ottoman trade, offering direct and indirect insights into various aspects of commercial activity. They provide detailed information on agreements between merchants, agents, and captains, interactions with customs officials, issues related to credit and financing, trade methods, and many other dimensions of economic life. By analyzing these records, this study

aims to shed light on the connections between Galata and Black Sea trade, providing a general overview of the commercial dynamics of the period.

Keywords: Galata, Black Sea, Trade, Venice, Genoa, Caffa

GİRİŞ

Galata'nın ticari bir merkez olarak ön plana çıkmaya başlaması İstanbul'daki Ceneviz kolonisinin 1267'de buraya yerleştirilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Cenevizliler, Galata'nın stratejik konumunu ve fiziki yapısını hem kolonilerinin güvenliği hem de ticaretlerinin gelişimi için elverişli bir şekilde kullandılar. Cenevizlilerin İstanbul yerine Haliç'in karşı kıyısındaki Galata'ya yerleştirilmeleri kendileri için dezavantaj gibi görünürken bunu avantaja çevirmeyi bildiler. Öncelikle kolonilerini genişletmek için ellerine geçen her fırsatı değerlendirdiler. Daha sonra bu bölgeleri surlarla çevirerek güvenliği sağladılar. Galata kıyıları, karşıdaki İstanbul gibi gemilerin rahatça yanaşabilmesine imkân tanıyordu.¹ Kıyıda gümrük binası ve ambarlar, surların içinde özellikle ilk imtiyaz bölgesinde yönetim binası ve çeşitli ticari binalar inşa ettiler. Ticari binalar veya çarşılar loggia adı verilen ve Osmanlı zamanında lonca mahallesi olarak adlandırılan bölge içinde yer alıyordu.²

Cenevizlilerin Bizans imparatorlarından çeşitli imtiyazlar elde etmeleri ve tüccarlara düşük gümrük oranları uygulamaları Galata'nın gelişimini ve ticari bir merkez haline gelmesini teşvik etti. Konstantinopolis'teki (%10) yüksek gümrük oranlarını gören tüccarlar mallarını Galata'ya indirmeye ve burada alışveriş yapmaya başladılar. Nikeforos Gregoras, 14. yüzyılın ortalarında Konstantinopolis'in gümrük gelirlerinin 30.000 hyperpre, Galata'nınkilerin ise 200.000 hyperpre olduğunu yazar. Lopez, bu oranlara göre, 14. yüzyılda Galata'da ticaret yapmanın Bizans başkentinden 15 kat daha kârlı olduğunu yazmıştır.³

Galata'da yaşayan İtalyanların, yoğun olarak ticaretle uğraşmaları şehrin yükselişinde ve hatta gümrük gelirlerinde Bizans başkentini geçmesinde bir diğer önemli etkidir. İtalyanlar Karadeniz'in hemen hemen her yerinde ticaret yapıyorlar mal alıp mal satıyorlardı. Kefe, Karadeniz'deki ticaret merkezlerinin en önemlilerinden biri idi.⁴ Bizanslı Rumlar bazen Karadeniz'de İtalyan tüccarlara aracılık yapıyorlardı. Bunlar iç bölgelerden topladıkları ürünleri, özellikle de tahılı Galata'da tüketilmek veya doğrudan Cenova'ya gönderilmek üzere Cenevizli tüccarlara satıyorlardı ancak büyük çaplı ticaret genellikle İtalyanlar tarafından gerçekleştiriliyordu.⁵

Cenevizliler kısa sürede Karadeniz ticaretine hâkim olmuş, Bizans başkenti İstanbul ise Karadeniz'den gelecek gıda maddelerinde Cenevizlilere bağımlı hale gelmişti.⁶ Ayrıca Galata, Karadeniz'den getirilen ürünlerin batıya ihraç edildiği önemli bir antrepo vazifesi görüyordu.⁷ İtalyan, özellikle de Cenevizli gemici ve tüccarlar, batıdan Galata'ya oradan da Karadeniz

¹ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 490.

² Wolfgang Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanları*, çev. Erol Özbek, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 38.

³ Robert S. Lopez, "The Trade of Medieval Europe: the South", *The Cambridge Economic History of Europe*, C. II, Second Edition, ed. M. M. Postan ve Edward Miller, Cambridge University Press, New York 1987, s. 351.

⁴ W. Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanları*, s. 34. Kefe için ayrıca bkz. Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

⁵ Angeliki E. Laiou-Thomadakis, "The Byzantine Economy in the Mediterranean Trade System: Thirteenth-Fifteenth Centuries", *Dumbarton Oaks Papers*, S. 34-35, 1980/1981, s. 189-190.

⁶ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, (çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 119.

⁷ Steven Runciman, "Byzantine Trade and Industry", *The Cambridge Economic History of Europe*, C. II, Second Edition, ed. M. M. Postan ve Edward Miller, Cambridge University Press, New York 1987, s. 149.

kıyılarına, bölgede ihtiyaç duyulan batı menşeli ürünleri getiriyorlardı.⁸ Bu ürünlerin bir kısmı İstanbul ve Galata'da bir kısmı da Karadeniz'de satılıyordu. Karadeniz'e kumaş ve bilhassa Doğu Akdeniz'deki kolonilerinden temin ettikleri sabun, baharat ve kokuları taşıyorlardı.⁹ Karadeniz'den ise başta tahıl, köle, kumaş ve kürkler getiriyorlardı.¹⁰ Bilhassa tahıl, yerel bağlantılarını kullanan Rum tüccarlar tarafından Karadeniz sahillerinde İtalyanlara satılıyordu.¹¹ Rumlar bazen tahılı kendi küçük gemileriyle Galata'ya taşırsalar da buradan Cenova'ya nakli büyük Ceneviz gemileri ile oluyordu.¹² Kefe ile birlikte Tuna deltasındaki Kili ve Akkirman, tahılın sağlandığı diğer önemli limanlardı.¹³

Galata'nın 13. ve 14. yüzyılda Karadeniz ticaretinde oynadığı bu önemli rol, Osmanlı hâkimiyetinde de bazı değişikliklerle devam etti. Ticari emtianın tedarik bölgelerinde ve nakliye rotalarında çok büyük değişiklikler yaşanmadı. En önemli değişiklik, Bizans döneminde bölge ticaretini kontrol eden İtalyan tüccarların etkinliklerini hissedilir oranda kaybetmeleri oldu. Bunların yerini Müslüman, Rum, Yahudi ve Ermeni tüccarlar aldı. Bu tüccarların ortak özelliği büyük bir kısmının Osmanlı tebaası olmaları idi. "Karadeniz'in kapalılığı" olarak ifade edilen bu durum bir anda değil zaman içinde ortaya çıktı.¹⁴ 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başlarına ait Kefe ve Akkirman gümrük defterlerinde bazı Avrupalı kaptanların ve tüccarların ismi kayıtlara geçmiştir. Bunların oranı defterdeki Müslüman ve Gayrimüslim Osmanlı tebaası kaptan ve tüccarlara nazaran oldukça düşüktür.¹⁵ Aşağıda görüleceği üzere 16. yüzyılın sonlarında Avrupalı tüccarların sayısı oldukça azalmıştır. Bu durum "Karadeniz'in kapalılığı" meselesinin tedricen hayata geçirildiğini doğrulamaktadır.

Karadeniz ticareti için gümrük defterleri en önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu defterler aracılığı ile sadece gümrüklerle ilgili değil aynı zamanda tüccarların memleketleri, geldikleri/gittikleri limanlar, dinleri ve taşıdıkları emtianın türleri gibi konularda bilgi edinmek mümkündür. Ancak gümrük defterleri ticari hayatın işleyişine ve ticari aktörler arasındaki ilişkilere dair çok az veri içermektedirler. Mühimme ve ahkâm defterleri ile bilhassa şer'iyeye sicilleri, tüccarların hem kendi aralarındaki hem de kaptanlar ve gümrük görevlileri ile ilişkilerini, anlaşmazlıklarını ve bu anlaşmazlıkların çözümü için izledikleri stratejileri yansıtan oldukça önemli bilgi kaynaklarıdır.

İstanbul'da Galata kazası (hem sur içi hem de Galata'ya bağlı sur dışı yerleşimler) Avrupalı tüccarların ve elçilerin ekseriyetle ikamet için tercih ettikleri bir bölgedir (Bu durum, Galata nüfusunun büyük bir bölümünün Avrupalılardan oluştuğu anlamına gelmemektedir). Ayrıca tersanenin Galata'ya bağlı Kasımpaşa semtinde yer alması, kaptanların burada ve Galata'ya bağlı diğer kasabalarda yoğunlaşmalarına sebep olmuştur. Bu durum Galata mahkemesini doğrudan ya da dolaylı olarak ticaret, ortaklık, borç ve deniz taşımacılığı ile ilgili

⁸ W. Müller-Wiener, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanları*, s. 40.

⁹ A. E. Laiou-Thomadakis, "The Byzantine Economy in the Mediterranean Trade System: Thirteenth-Fifteenth Centuries", s. 185-186.

¹⁰ A. E. Laiou-Thomadakis, s. 189.

¹¹ Angeliki E. Laiou ve Cécile Morrisson, *The Byzantine Economy*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 204.

¹² Laiou ve Morrisson, *The Byzantine Economy*, s. 212.

¹³ Laiou-Thomadakis, "The Byzantine Economy in the Mediterranean Trade System: Thirteenth-Fifteenth Centuries", s. 184.

¹⁴ Halil İnalçık, "The Question of the Closing of the Black Sea Under the Ottomans", *Archeion Pontou*, S. 35, 1979, s. 108.

¹⁵ Kefe gümrük defteri için bkz. Halil İnalçık, *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea Vol I: The Customs Register of Caffa, 1487-1490*, Harvard University Press, Cambridge 1995. Akkirman gümrük defteri için bkz. K. İlker Bulunur, "Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkirman Gümrüğü (1505)", *Omeljan Pritsak Armağanı, A Tribute to Omeljan Pritsak*, ed. Mehmet Alpargu ve Yücel Öztürk, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2007, s. 525-581.

anlaşmaların kayda geçirilmesi veya davaların çözümü için başvuru başlıca mahkemelerden biri haline getirmiştir.

Bu makalenin temel amacı Galata şer'iyeye sicillerine yansıyan dava kayıtları aracılığı ile 16. yüzyılın ikinci yarısında Galata ile Karadeniz şehirleri arasındaki ticari ilişkilerin genel durumunu ortaya koymaktır. Bu makalenin ana kaynağı olan davalar her ne kadar Galata şer'iyeye sicillerinden elde edilmiş olsa da bunlar sadece Galata'nın değil aynı zamanda başkent İstanbul'un da ticari faaliyetlerini yansıtmaktadır. Konu ile ilgili davalar çok çeşitlidir ve hepsini bir makalenin sınırlı sayfaları içinde değerlendirmek mümkün değildir. Bu nedenle İstanbul/Galata ile Karadeniz arasındaki ticari ilişkiler belirli konular üzerinden ele alınmış ve bazı örnek olaylara yer verilmiştir.

1. Karadeniz'de Frenk (Avrupalı) Tüccarlar

Gümrük defterlerine göre, 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başlarında bazı Frenk/Avrupalı (harbî) kaptanların ve tüccarların ticari faaliyetlerini sürdürdüğünden yukarıda bahsedilmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Karadeniz'de faaliyet gösteren bazı Venedikli tüccarlara rastlanmaktadır. Mesela Galata sicillerinde Azak'ta mahzen sahibi olan Venedikli bir tüccar, buradaki 20 adet fişisini ve 16 keyl tuzunu bir zimmîye satmıştı.¹⁶ 1599'da Karadeniz kıyılarında bulunan İsakçı, Tulca, İsmail ve Kili kadılarına gönderilen bir ferman yukarıdaki örneğin münferit bir vaka olmadığını göstermektedir. Fermada İsakçı, Tulca, İsmail ve Kili iskele emînlerinin *ahidnâme-i hümâyûna* ve daha önce Venedik tüccarlarından kasap akçesi alınmaması doğrultusunda gönderilen *evâmir-i şerife* muhalefet ederek tüccarlardan yüklü miktarda kasap akçesi alındığı ifade ediliyor ve bunun önlenmesi isteniyordu.¹⁷ Bu fermada Venedik tüccarlarının bu iskelelerde hangi ürünlerin ticaretini yaptıkları ifade edilmemiştir. Ancak farklı belgelerde Venedik tüccarlarının özellikle Kili iskelesine Girit şarabı (hamr) taşıdığı görülmektedir. Şikâyete konu olan tüccarlar İsakçı, Tulca ve İsmail iskelelerine yine hamr getirmiş olmalıdır.

16. yüzyılın sonlarında Karadeniz'de iş yaptığını gördüğümüz bu tüccarlar büyük oranda yasaklı mallar listesinde olmayan ürünlerin ticareti ile ilgileniyorlardı. Yabancı tüccarların ihracı yasak malları gerek Karadeniz'den gerekse Galata ve İstanbul'dan alarak ülkelerine götürmeleri yasaktı. Ancak bazı dönemlerde Avrupalı devletlerin ihracı yasak malları alabilmesi için özel izinler veriliyordu.

1553'te Fransa elçisinin başvurusu üzerine Fransa donanması kürekçilerinin peksimet ihtiyacı için Karadeniz'den 150 bin kile buğday alımına izin verilmiş ve İstanbul, Galata ve Gelibolu gümrük emini Silahdar Ali'ye bunlardan gümrük almaması emredilmişti. İstanbul kadısına gönderilen bu emirde Fransa gemilerine 150 bin kileden daha fazla buğday verilmemesi özellikle belirtilmişti.¹⁸ Bu dönemde Fransa Kralı II. Henri 1552'de Şarlken ile mücadeleye başlamış ve Osmanlı Devleti'nden bu mücadelesinde kendisine yardım talep etmişti.¹⁹ Fransız donanmasına 1553'te Karadeniz'den buğday alımına izin verilmesi 1552'de gerçekleşen bu yardım talebinin bir sonucu olmalıdır.

Fransız gemileri için verilen bu tür özel izinlerin 16. yüzyılda çok yaygın olmadığını ifade etmek gerekir. Ancak Avrupalı tüccarlar, gön (deri) gibi Karadeniz menşeli ürünleri, İstanbul veya Galata'dan yine özel izinlerle alabiliyordu. 1580 tarihinde Venedik balyosunun merkeze yaptığı başvuru üzerine Venedik, Girit ve Venedik'e bağlı yerlerden gelen tüccarların yapağı, gön (deri) ve "*sâir ba'zı memnû' olmayan metâ*" alabilmeleri için İstanbul ve Galata

¹⁶ GŞS (Galata Şer'iyeye Sicilleri), nr. 17, s. 73/2.

¹⁷ GŞS, nr. 21, s. 122a/2; Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014, s. 176.

¹⁸ BOA, KK (Kâmil Kepeci Tasnifi), nr. 63, s. 40.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1994, s. 507-509.

kadılarına emirler gönderilmişti. Venedikli tüccarların İstanbul ve Galata'dan bu ürünleri alabilmelerinin koşulu bunlara ülkede ihtiyaç olmaması ve müzayaka (darlık) yaşanmaması idi.²⁰ Belgede açıkça ifade edilmemekle birlikte Venediklilerin satın almak istedikleri gön Karadeniz menşeli ürünleri başında geliyordu. Bu durum Venedikli ve diğer Avrupalı (Frenk) tüccarların Karadeniz menşeli birçok ürünü doğrudan Karadeniz'den değil, İstanbul ve Galata'dan satın aldıklarını göstermektedir. Diğer taraftan 1580 tarihinde ihracı memnu meta arasında yer almayan gön, ilerleyen tarihlerde ihracı yasak mallar arasına dâhil edilmiştir.²¹ Bu değişikliğin sebebi ve kesin zamanı bilinmemektedir. Ancak sicillerde ve mühimme defterlerinde 1585 tarihinde İstanbul debbağlarının gön bulmakta sıkıntı çektiklerine ve şehre gelen gönün Galata'da bulunan Rüstem Paşa hanında depolanarak buradan esnafa dağıtılmasına dair emirlere rastlanmaktadır.²² İstanbul'da yaşanan bu sıkıntı gönün ihracı yasak meta arasına dâhil edilmesini sağlamış olabilir.

İhracata getirilen bu denetim ve yasaklamalara karşın, Venedik tüccarının, İstanbul ve Galata'ya getirdiği bazı ürünleri Karadeniz'e götürerek burada satmalarına izin veriliyordu. Bunların başında Giritli Frenk tüccarların getirdiği Menekşe (Benefşe) şarabı gelmektedir. Giritli tüccarlar şarabı, Kili iskelesine, oradan da ya kendileri ya da vekilleri aracılığı ile "Leh vilayetine" götürüyorlardı.²³ Belgelerde bahsedilen "Leh vilayeti" sınırları içinde bulunan Lviv şehri, 15. yüzyıldan itibaren doğu mallarının Baltık şehirlerine gönderildiği önemli bir merkezdi. Lviv'in Karadeniz ile bağlantısı daha önce Kefe üzerinden sağlanırken 16. yüzyılda genellikle Kili ve Akkirman üzerinden geçen yol kullanılmıştır.²⁴

2. Ticari Emtia ve Limanlar

Galata şer'iyeye sicillerinde tüccarların taşıdıkları ticari emtialar ve bunları hangi limanlardan naklettiklerine dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu alanda elde edilen bilgiler, Karadeniz ticaretinde yıllardır süren eğilimin değişmediğini göstermektedir. Karadeniz'e Anadolu'dan ve Avrupa'dan getirilen şarap, kurutulmuş gıdalar, pamuklu ve yünlü kumaşlar İstanbul ve Galata aracılığı ile ihraç edilirken; Karadeniz'den köle, tahıl, yağ, peynir, balık, havyar ve deri gibi ürünler ithal ediliyordu. Bu ürünlerin ticaretini yapan tüccarlar genellikle Müslümanlardan oluşuyordu.

Tablo 1: Karadeniz iskelelerinden İstanbul ve Galata'ya getirilen ürünler

Emtia	Geldiği Liman
Köle	Kefe, Megril yakası (Megrelya)
Balık	Kefe
Peynir	Karadeniz (Liman bilgisi yok)
Gön (Deri)	Akkirman, Kefe, Beraıl (İbrail)
Don Yağı	Kefe
Sade Yağ	Azak, Kefe
Buğday	Taman, Gönne (Batum)

²⁰ BOA, MD, nr. 43, s. 155/279; K. İ. Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s. 176.

²¹ Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991, s. 283, 293-294.

²² K. İ. Bulunur, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, s. 249.

²³ GŞS, nr. 11, s. 233/2.

²⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, çev. Halil Berktaş, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 333-335.

Seren	Gideros (Cide/Kastamonu)
Hemşin tomruğu	Liman bilgisi yok (Tüccar Trabzonlu)
Odun	Kadı İskelesi (Karadeniz’de)

Kaynak: GŞS, nr. 11, 17, 19, 21.

Karadeniz’den İstanbul ve Galata’ya doğru yapılan ticarete, birçok ürünün temin edildiği Kefe şehri dikkati çekmektedir. Akkirman’ın İstanbul’un fethinden sonra (15. yüzyılın sonu kastedilmiş olmalıdır) Kefe’nin yerini aldığı düşünülmekteydi. Burada Batı Anadolu’dan ve İstanbul-Galata’dan kuzey ülkelerine yapılan ihracatta Kefe yerine Akkirman yolunun kullanılması kastedilmiştir.²⁵ Kefe, 16. yüzyılın ikinci yarısında artık, güney ürünlerinin kuzeye nakledildiği bir liman olmasa da İstanbul piyasasında ihtiyaç duyulan köle, gön (deri), balık ve yağ (don ve sade) gibi bölge ürünlerinin tedarik edildiği en önemli Karadeniz limanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo: İstanbul ve Galata’dan Karadeniz limanlarına sevk edilen ürünler

Emtia	Gittiği Liman
Hamr (Şarap)	Kili
Bogasi (Pamuklu kumaş)	Kefe
Çuka (Yünlü kumaş)	
İncir	Gözleve
Pirinç	

Kaynak: GŞS, nr. 11, 17, 21.

Bu tablo 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başlarına ait gümrük defterlerinden elde edilen verilerle örtüşmektedir.²⁶ İstanbul ve Galata’dan Karadeniz’e şarap, pamuklu ve yünlü kumaşlar ile muhtemelen Batı Anadolu’nun kurutulmuş meyveleri ve pirinci ihraç ediliyordu. Şarap Frenk (Avrupalı) veya Gayrimüslim Osmanlı tebaası tüccarlar tarafından Kili’ye ihraç edilmiştir. Bu konudaki kayıtlardan birinde şarap Kili iskelesine oradan da “Leh vilayetine” bizzat Venedik tebaası Giritli tüccarlar tarafından götürülüyordu.²⁷ Diğer kayıta ise Kili’ye şarap ihraç eden tüccar, gayrimüslim bir Osmanlı tebaasıydı.²⁸ Kili ile birlikte Akkirman, Girit şarabının kuzey ülkelerine ihraç edildiği önemli limanlardı. Ancak şarap ihracatı ile ilgili Galata şer’iyye sicillerinde tespit ettiğimiz belgelerde, sadece Kili iskelesinin adı geçmektedir.

Karadeniz’den İstanbul’a doğru gerçekleşen ticarete burada yazılanlardan daha fazla liman katılmış olmalıdır. Ticari faaliyetleri yansıtan belgeler (ortaklıklar, nakliye sözleşmeleri veya anlaşmazlıklar) tarafların mahkemeye başvurusu sonucunda kayıtlara geçiriliyordu. Herhangi bir anlaşmazlığın yaşanmadığı veya tarafların mahkemeye başvurma ihtiyacı hissetmediği vakalar hiçbir iz bırakmadan sonuçlanmıştır.

Anadolu’nun pamuklu kumaşları ile Ege’nin kurutulmuş meyveleri kuzey ülkelerine ihraç edilen ürünlerin başında geliyordu. Bogasi ve Çuka ticareti ile uğraşan tüccarın, Pavlu (Isparta) kasabasından olduğu kaydedilmiştir.²⁹ İncir ve pirinci Gözleve’ye gönderen ise Davud

²⁵ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 227.

²⁶ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 350.

²⁷ GŞS, nr. 11, s. 233/2.

²⁸ GŞS, nr. 11, s. 149/1.

²⁹ GŞS, nr. 17, s. 43/4.

beşe isminde bir yeniçeriydi. Davud malları Gözleve'ye bizzat kendisi değil, Todori Reis'in gemisinde yelkenci olan Yani ile göndermişti.³⁰ Yeniçerilerin ve askeri sınıf mensuplarının ticari faaliyetlere katılımına dair tek örnek bu değildir. Bilhassa yeniçeriler, bireysel olarak veya ortaklıklar kurarak ticari faaliyetlere girişiyorlardı.

3. Karadeniz'de Ölen Tüccarlar ve Muhallefatları

İstanbul-Galata ile Karadeniz'in farklı şehirleri arasında ticaret yaparken, bu şehirlerde veya yolda vefat eden tüccarların geride bıraktığı mallar (muhallefat) hakkında şer'iyeye sicillerinde çok sayıda davaya rastlanmaktadır. Bu davalar çok çeşitli sebeplerle mahkemeye taşınmıştır. Mahkemeye başvuranlar, vefat eden bir tüccarın vârisi, beytülmal eminleri/temsilcileri veya tüccarın borçlu olduğu herhangi biri olabiliyordu. Vârisler, tüccarın geride bıraktığı malları ya bunları elinde tutan kişilerden ya da beytülmal eminlerinden talep ediyorlardı. Beytülmal eminlerinin vârisiz vefat eden bir tüccarın geride bıraktığı malları kabzetmek için kadı iznine ihtiyacı vardı ve bu yüzden sık sık mahkemenin yolunu tutuyordu.

Beytülmal eminlerinin, vârislerin ve diğer hak sahiplerinin müracaatları ile kayıt altına alınan bu davaların ticaret tarihi açısından önemi ise şu şekilde açıklanabilir: Davalar, dolaylı da olsa, tüccarların ticari ağları, gidip-geldikleri şehirler, taşıdıkları ticari emtialar ve iş yapma şekilleri hakkında önemli bilgiler barındırmaktadır. Ancak konu ile ilgili bütün belgelerden bu bilgileri edinmek her zaman mümkün olmamaktadır. Bunun sebebi davaların odağında tüccarın geride bıraktığı malların üzerindeki hak iddialarının yer alması ve ticaretin ikinci planda kalmasıdır. Buna rağmen eldeki bilgilere dayalı olarak bazı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu bilgilere geçmeden önce beytülmal mukataasının ve eminlerinin bu davalardaki rolüne ve yerine değinmek gerekir.

Beytülmal, en genel tanımıyla vâris bırakmadan vefat eden kişilerin mallarını devlet hazinesine aktaran müesseseyi ifade eder.³¹ Osmanlı maliyesi bu alandaki gelirleri birer mukataa haline getirerek idare etmiştir ve bu mukataaların varlığı, en erken II. Mehmed dönemine kadar izlenebilmektedir. Beytülmal eminleri, mukataa sözleşmelerinde sınırları çizilen alan içinde vârisiz ölenlerin mallarına devlet adına el koyardı. Ölen kişinin varisi daha sonra ortaya çıkıp verasetini ispat ederse bu malları veya değerini beytülmal eminden talep edebilirdi.³² Tüccarlar, özellikle de uzun mesafeli yolculuğa çıkanlar, yolculuk esnasında veya memleketleri dışında vefat ettiklerinde bilinen bir mirasçıları olmadığı için mallarını beytülmal eminleri kabz etmiştir.

Karadeniz'in kuzeyinde ticaret yaparken ölen tüccarların iş yaptığı limanlar arasında, Azak³³, İbrail³⁴ ve Kefe³⁵ şehirleri ile Abaza vilayeti³⁶ gibi daha geniş bir bölgeye karşılık gelen yerler bulunmaktaydı. Bunlar tüccarların ticaret yaparken öldüğü şehirlerdi ve bunların sayısı dönüş yolunda gemide veya İstanbul/Galata'da ölen Karadenizli tüccarlarınkine nazaran daha azdı. Karadeniz şehirlerinde ölen tüccarlar genellikle borçları dolayısı ile alacaklılarının mahkemeye başvurusu üzerine kayıtlara girmiştir. Bazen de tüccarın vârisleri müteveffanın mallarını alabilmek için mahkemeye başvuruyorlardı. Bu davalardan bazen müteveffa tüccarın muhallefatının öldüğü şehirdeki beytülmal emini tarafından kabz edildiğini öğreniyoruz.

³⁰ GŞS, nr. 21, vr. 38a/2.

³¹ Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 88-89.

³² Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt, "Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârisiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmal Mukataaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2010, s. 4-7.

³³ GŞS, nr. 10, s. 118/4.

³⁴ GŞS, nr. 11, s. 194/2.

³⁵ GŞS, nr. 21, vr. 39b/2.

³⁶ GŞS, nr. 19, vr. 8b/2.

Karadeniz'den gelirken yolda (gemide) veya geldikten sonra İstanbul/Galata'da ölen tüccarların bir kısmı memleket bilgileri ile kaydedilmiştir. Bu davalar, ölen kişilerin yasal vârisleri tarafından, ya akrabalarının Beytülmal emini tarafından kabzedilen metrukâtını, veraset ispatı ile geri alabilmek için³⁷ ya da müteveffanın bir başkasında olan alacağını (mal veya para) tahsil edebilmek için açılmıştır.³⁸ Memleketleri kaydedilen tüccarların Akkırman, Ünye, Fenaris (Ünye/Ordu), Vona (Perşembe/Ordu), Gerze (Sinop), Sinop, Bayramlı (Ordu), Yakup Bey Derbendi (Ordu), Giresun ve Çamaş (Ordu) gibi şehir ve kasabalardan geldiği görülmektedir.³⁹ Bu tüccarların Güney Karadeniz'deki kaza ve kasabalardan özellikle de Ordu ve çevresindeki yerleşim yerlerinden oldukları dikkati çekmektedir. Bu kayıtlar Güney Karadeniz'de yerleşik halkın zannedilenden daha fazla ticaretle uğraştığını göstermesi açısından ayrıca önemlidir. Daha önce İstanbul'un fethinden ve İtalyanların zorunlu olarak Karadeniz ticaretinden çekilmesinden sonra Karadeniz ticaretinin sekteye uğradığı iddia ediliyordu. Ancak yeni çalışmalar Karadeniz'deki ticaretin artarak devam ettiğini ve bölge halkının bu ticaretteki yerini ispatlamaktadır.

Karadeniz'den İstanbul/Galata'ya gelirken yolda (gemide) ölen bir kısım tüccarın ise ne geldikleri şehir ne de memleketleri kaydedilmiştir. Bunlar çoğunlukla yolculuk yaptıkları gemilerde ölen tüccarlardır ve isimleri deftere gemi reisinin adı ile birlikte yazılmıştır.⁴⁰ Bunların ortak özelliği Beytülmal eminin veya vekillerinin vâris-i ma'rûfu olmayan bu tüccarların terekelerini teslim almak için açtığı davalar olmalarıdır. Bununla birlikte sayısı oldukça sınırlı olmakla birlikte Beytülmal emininin müdahil olduğu ve müteveffanın memleketinin deftere yazıldığı kayıtlara rastlamak da mümkündür.⁴¹

SONUÇ

Sonuç olarak Galata gerek Osmanlı öncesi gerekse Osmanlı döneminde Karadeniz'den gelen ürünlerin depolandığı ve el değiştirdiği ve yeniden dağıtımının yapıldığı önemli bir merkezdi. Ceneviz ve Venedikliler Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinden önce çok daha serbest ve etkin bir şekilde faaliyet gösteriyorlardı. İtalyanlar Karadeniz'den aldıkları ürünleri önce Galata'ya oradan da kendi ülkelerine veya Akdeniz'deki diğer kolonilerine götürüyorlardı. Doğu Akdeniz'den elde ettikleri ürünleri ise Galata aracılığı ile Bizans ve Karadeniz pazarına ihraç ediyorlardı. Bizans Devleti ise içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar dolayısı ile bu ticareti kontrol altına alabilecek durumda değildi.

1453'ten ve Karadeniz kıyısındaki şehirlerin Osmanlıların hâkimiyetine girmesinden sonra bu durum değişti. Önce Venedik ve Cenevizliler Karadeniz ticaretindeki etkinliklerini yitirdiler. Onların yerini Osmanlı tebaası olan Müslüman ve Gayrimüslim tüccarlar aldı. Artık Karadeniz ticaretinin son durağı İstanbul ve Galata olmuştu. Sarayın, ordunun ve başkent gereksinim duyduğu malların dışında kalan mallar gerek Osmanlı sınırları içinde gerekse dışında yeniden ticarete konu olabiliyordu. Ancak öncelikle merkezin ihtiyaçlarının karşılanması gerekiyordu. Bununla birlikte Karadeniz menşeli ürünler devletin izni olmaksızın kaçak olarak batıya ihraç edilebiliyordu. Ancak kaçak ticaretin hacmi yasal ticarete göre oldukça sınırlı olmalıdır.

Galata şer'iyeye sicillerine yansıyan vakalar gümrük defterindeki bilgilerden daha canlı bir Karadeniz ticareti tablosu çizmektedir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Karadeniz'den İstanbul'a (köle, tahıl, yağ, balık ve deri vb.) veya İstanbul/Galata'dan Karadeniz'e (pamuklu ve yünlü kumaş, kurutulmuş meyveler, pirinç vb.) sevk edilen ürünlerde büyük bir değişiklik

³⁷ GSS, nr. 17, s. 131/3.

³⁸ GSS, nr. 17, s. 89/1.

³⁹ GSS, nr. 10, 11, 17, 19, 21.

⁴⁰ GSS, nr. 11, s. 78/1.

⁴¹ GSS, nr. 17, s. 40/4.

yaşanmamıştır. Avrupalı tüccarları Karadeniz’de görmek mümkündür ancak bunların sayısı sınırlıdır. Frenk tacirler, Karadeniz’de merkezin izniyle ve belirli ürünlerin ticaretini yapabilmişlerdir. Gayrimüslimler, tüccar ve kaptan olarak Karadeniz ticaretine katılmakla birlikte sicillere yansıyan davaların büyük bir bölümü Müslüman tüccarlarla ilgilidir. Bu sonuç biraz da sicillerin ve sicillere yansıyan davalarının niteliğinden kaynaklanmış olabilir. Bu ve diğer konulardaki belirsizlikleri gidermek için İstanbul/Galata Karadeniz ticari bağlantıları hakkında daha detaylı araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu makale daha genel bir çalışmanın Karadeniz ticareti ile ilgili ön bulgularını paylaşmaktadır ve burada ele alınan ve alınmayan her bir konunun ek kaynaklarla desteklenerek detaylı incelemesinin yapılması İstanbul/Galata-Karadeniz ticaret tarihine önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, KK (Kamil Kepeci Tasnifi), nr. 63.

BOA, MD (Mühimme Defterleri), nr. 43.

Şer‘iyye Sicilleri

GŞS (Galata Şer‘iyye Sicilleri), nr. 10, 11, 17, 19, 21.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Arıkan, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1991, s. 279-306.

Bilgin, Arif ve Bozkurt, Fatih, “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmâl Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2010, s. 1-31.

Bulunur, K. İlker “Osmanlı Dönemi Karadeniz Ticaret Tarihine Katkı: Akkirman Gümrüğü (1505)”, *Omeljan Pritsak Armağanı, A Tribute to Omeljan Pritsak*, ed. Mehmet Alpargu ve Yücel Öztürk, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2007, s. 525-581.

Bulunur, Kerim İlker, *Osmanlı Galatası (1453-1600)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.

Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), TTK Yayınları, Ankara 2000.

İnalçık, Halil *Sources and Studies on the Ottoman Black Sea Vol I: The Customs Register of Caffa, 1487-1490*, Harvard University Press, Cambridge 1995.

İnalçık, Halil, “The Question of the Closing of the Black Sea Under the Ottomans”, *Archeion Pontou*, S. 35, Athens 1979, s. 74-110.

İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, C. I, (çev. Halil Berktaş), ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul 2000.

Laiou, Angeliki E. ve Morrisson, Cécile, *The Byzantine Economy*, Cambridge University Press, New York 2007.

Laiou-Thomadakis, Angeliki E., “The Byzantine Economy in the Mediterranean Trade System: Thirteenth-Fifteenth Centuries”, *Dumbarton Oaks Papers*, S. 34-35, 1980/1981, s. 177-222.

Lopez, Robert S., “The Trade of Medieval Europe: the South”, *The Cambridge Economic History of Europe*, C. II, Second Edition, ed. M. M. Postan ve Edward Miller, Cambridge University Press, New York 1987, s. 306-401.

Müller-Wiener, Wolfgang, *Bizans'tan Osmanlı'ya İstanbul Limanları*, (çev. Erol Özbek), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

Nicol, Donald M., *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261–1453)*, (çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

Öztürk, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hakimiyyetinde Keefe 1475-1600*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Runciman, Steven, “Byzantine Trade and Industry”, *The Cambridge Economic History of Europe*, C. II, Second Edition, ed. M. M. Postan ve Edward Miller, Cambridge University Press, New York 1987.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1994.